11/05/2020

ΑΦΙΕΡΩΜΑ- 11 Μαίου 330 μ.Χ: Το Γενέθλιον της Κωνσταντινούπολης -Οι εκκλησιές της Πόλης και ποιες έγιναν τζαμιά

/ Ιστορία - Εθνικά Θέματα

Επιμέλεια: Ναταλία Δανδόλου

Όντας εθεμελιώνανε οι Αρχάγγελοι την Πόλη
αγγέλοι την εχτίζανε κι Αγγέλοι κουβαλάνε
Απ' τ' Άγιον Όρος το νερό κι απ' την Αθήνα χώμα
Κι από τα Ιεροσόλυμα, πέτρες και κιραμίδια

Στις 11 Μαίου τιμάται από την απανταχού Ορθοδοξία το Γενέθλιον της Κωνσταντινούπολης, ως ανάμνηση των εγκαινίων “της θεοφυλάκτου και θεομεγαλύντου Κωνσταντινουπόλεως, εξαιρέτως ανακειμένης την προστασία της Παναχράντου και Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας και παρ΄ Αυτής διασωζομένης”.
Της Βασιλεύουσας που παρά τις περιπέτειες αιώνων, διατηρεί σε κάποιες γωνιές της χρώματα ελληνισμού και ορθοδοξίας. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεσπόζει στο Φανάρι, θεματοφύλακας πίστεως

Γενεθλίων σῶν δεῖ με τιμᾶν ἡμέραν,
Ἐν σοὶ Πόλις τυχόντα τῶν γενεθλίων.

Είναι γνωστό, πως όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος, ο πρώτος χριστιανός Αυτοκράτορας, επέλεξε την πόλη του Βυζαντίου ως νέα πρωτεύουσα, έκτισε σε αυτή πολύ μεγαλύτερη πόλη, ονομάζοντάς την Νέα Ρώμη· οι επόμενοι την ονόμασαν Κωνσταντινούπολη. Όταν τελείωσε την περιτείχιση και καθόρισε τους χώρους των δημοσίων κτιρίων και εκκλησιών, αφιέρωσε την πόλη στην Θεοτόκο.
Ο Αυτοκράτορας, θέλοντας να ευχαριστήσει τον Θεό που τον αξίωσε σ΄ αυτό το έργο, στις 11 Μαΐου του 330 τέλεσε λιτανεία με προεξάρχοντα τον τότε επίσκοπο Αλέξανδρο και με την πάνδημη συμμετοχή του λαού. Ακολούθησαν επίσημες τελετές και αγώνες και ο λαός έφθασε στον Φόρο, όπου εκεί έστησε τον ανδριάντα του Αυτοκράτορα. Στο βάθρο του ανδριάντα τοποθέτησαν 12 καλάθια, εντός των οποίων υπήρχαν τεμάχια άρτου από αρτοκλασία.
Από τον 5ο έως και τις αρχές του 13ου αιώνα, η Κωνσταντινούπολη ήταν η μεγαλύτερη και πλουσιότερη πόλη στην Ευρώπη και αποτέλεσε μια από τις κύριες έδρες του Χριστιανισμού ως η βάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης και ως το σημείο όπου κατά την παράδοση φυλάσσονταν πολλά σημαντικά ιερά κειμήλια του χριστιανισμού όπως το Ακάνθινο Στεφάνι και ο Τίμιος Σταυρός.
Δεκάδες εκκλησιές χτίζονται….
Όλα αυτά αλλάζουν με την άλωση της Πόλεως το 1453.
Θεωρητικά , η Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσε να διατηρήσει τους χριστιανικούς ναούς της, των οποίων η μετατροπή σε μουσουλμανικούς χώρους λατρείας ήταν μια ελάχιστη χειρονομία για να επιβεβαιωθεί η κυριαρχία των Οθωμανών. Ωστόσο, κατά τις πρώτες δύο εβδομάδες μετά την Άλωση, η μόνη εκκλησία που μετατράπηκε σε τζαμί ήταν η Αγία Σοφία, ενώ μέχρι το 1481 (τέλος της βασιλείας του Μωάμεθ Β΄) τέσσερις μόνο είναι γνωστό ότι αφιερώθηκαν στη μουσουλμανική λατρεία: ο Παντοκράτωρ (Ζεϊρέκ τζαμί), ο Χριστός Παντεπόπτης (Εσκί ιμαρέτ), η Κυριώτισσα (Καλεντέρχανε τζαμί) και ο Σαν Ντομένικο (Αράπ

τζαμί). Οι υπόλοιπες παρέμεναν άδειες και σιωπηλές

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, η γενική αρχή σχετικά με τη μη ανέγερση μουσουλμανικών χώρων λατρείας παρέμεινε αμετάβλητη, παρά το ότι, έχουν καταγραφεί περιπτώσεις παραχώρησης αδειών για την ανέγερση μη μουσουλμανικών ναών

Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), που υπέγραψαν η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Ρωσία, οι περιπτώσεις νόμιμης ανέγερσης ή επιδιόρθωσης χριστιανικών ναών πολλαπλασιάστηκαν.

Αποδυναμωμένο πολιτικά, το οθωμανικό κράτος αναγνώρισε επίσημα την ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων όλων των υπηκόων του –και των μη μουσουλμάνων– στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ. Σε αυτό αναφέρεται ξεκάθαρα ότι χριστιανοί και Εβραίοι έχουν στο εξής το δικαίωμα να οικοδομούν εκκλησίες και συναγωγές, να ιδρύουν σχολεία, νοσοκομεία και νεκροταφεία, αλλά υπό ορισμένους όρους.

Την εποχή του Τανζιμάτ, οι άδειες ανέγερσης χριστιανικών ναών πολλαπλασιάζονται. Οι περισσότερες από τις περίπου 80 εκκλησίες που, στις αρχές του 21ου αιώνα, λειτουργούν στα όρια της αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως και των μητροπόλεων Χαλκηδόνος, Δέρκων και

Πριγκιποννήσων είναι κτίσματα του 19ου αιώνα.
Ωστόσο, οι εκκλησίες που ανεγείρονται ή επισκευάζονται είναι κατά κανόνα ταπεινοί. Ο Άγιος Γεώργιος Αντιφωνητής στο Φανάρι (1830), η Παναγία Χαντζεριώτισσα στο Τεκφούρ σαράι (1837), ο Άγιος Μηνάς Υψωμαθείων (1833) ή η Παναγία του Παλαιού Μπάνιου στο Μπεσικτάς (1864;) είναι, από την άποψη αυτή, αντιπροσωπευτικά δείγματα. Αντίθετα, αξιοσημείωτη (αν και όχι μοναδική) εξαίρεση αποτελεί η εκκλησία της Αγίας Τριάδας Σταυροδρομίου που «δεσπόζει» στη νότια άκρη της πλατείας Ταξίμ και της οποίας τα θυρανοίξια τελέστηκαν με μεγαλοπρέπεια το Σεπτέμβριο του 1880.

Η αφιέρωση των ναών

Τα ονόματα των ναών, όπως αυτά καταγράφονται από το 15ο μέχρι και το 18ο αιώνα, εκφράζουν εν πολλοίς την προσήλωση των πιστών σε συγκεκριμένες μορφές της ιστορίας του χριστιανισμού. Ανάμεσά τους η Μητέρα του Χριστού, ο άγιος Γεώργιος, ο άγιος Δημήτριος, η αγία Παρασκευή, ο άγιος Νικόλαος, οι άγιοι Παντελεήμων και Χαράλαμπος κατέχουν επίλεκτη θέση.

Η Παναγία
Οι πολυάριθμοι ναοί που έχουν κατά καιρούς αφιερωθεί στην Παναγία φέρουν ποικίλα ονόματα, από τα οποία άλλα δηλώνουν τοπωνύμια, ενώ άλλα εκφράζουν ιδιότητές της ή μνημονεύουν γεγονότα-σταθμούς του βίου της: Παμμακάριστος, Περίβλεπτος, Ελπίδα, Γοργοεπήκοος, των Ουρανών, Ζωοδόχος Πηγή, αλλά και Μουχλιώτισσα, Κυριώτισσα, Χαντζεριώτισσα, Σούδας, Βεφά, Βλαχερνών, Καφατιανή, Μπαλίνου, Παλαιού Μπάνιου, Εισοδίων, Ευαγγελίστρια. Για τους χριστιανούς κατοίκους της Πόλης η Θεοτόκος δεν είναι απλώς η Μητέρα του Χριστού την οποία τιμούν και λατρεύουν όλοι οι χριστιανοί, όπου κι αν βρίσκονται.
Ένα πρώτο ταπεινό κτίσμα αφιερωμένο στην Παναγία των Βλαχερνών οικοδομήθηκε το 430 στην τοποθεσία μιας πηγής της οποίας το νερό θεωρούνταν θαυματουργό (αγίασμα).

Ο άγιος Γεώργιος

Ξεχωριστή θέση κατέχει και ο άγιος Γεώργιος στον οποίο οι Πολίτες έχουν αφιερώσει πλείστους ναούς. Είναθι ευρέως γνωστή η περίπτωση των χιλιάδων μουσουλμάνων προσκυνητών που συρρέουν κάθε χρόνο την 23η Απριλίου στο μονή του Αγίου Γεωργίου του Κουδουνά στην Πρίγκιπο για να τιμήσουν, αλλά και να ικετέψουν τον άγιο «απελευθερωτή» να τους ελεήσει. Όσο για τις άλλες συνοικίες της Πόλης όπου λειτουργούν ακόμη ναοί αφιερωμένοι στον άγιο Γεώργιο (Ορτάκιοϊ, Ψωμαθειά, Φανάρι, Εδιρνεκαπού, Γιελδεγιρμέν, Κουζγκουντζούκι, Τσενγκέλκιοϊ, Μακροχώρι), η 23η Απριλίου παραμένει μια ξεχωριστή μέρα ακόμα για τους μουσουλμάνους περιοίκους, πολλοί από τους οποίους δεν παραλείπουν να ανάψουν ένα κερί στη μνήμη του.

Οι άλλοι άγιοι

Προστάτης των ναυτικών αλλά και όλων όσοι κερδίζουν το ψωμί τους από τη θάλασσα (ψαράδες, βαρκάρηδες, περαματάρηδες, πολυάριθμοι στην Πόλη μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα), ο **άγιος Νικόλαος** διαθέτει φερώνυμους ναούς στο Γαλατά, στο βοσπορίτικο Νηχώρι, στο Τζιμπαλί, στα Ψωμαθειά, στο Τοπ Καπί, αλλά και στη Χάλκη και την Πρίγκιπο.

Η **αγία Παρασκευή**, καθώς και –αν και σε πιο περιορισμένη έκταση– **οι άγιοι Παντελεήμων και Χαράλαμπος** συγκαταλέγονται κι αυτοί στις μορφές του χριστιανισμού που σημάδεψαν την καθημερινότητα και τον ψυχισμό του απλού κόσμου της Πόλης.
Αξίζει να σημειωθεί ενδεικτικά ότι στο σύνολο της περιφέρειας της Πόλης σώζονται περί τα 70 αγιάσματα που είναι αφιερωμένα στην αγία Παρασκευή, χώρια οι τέσσερις εν ενεργεία ακόμη εκκλησίες (στο Χάσκιοϊ, τα Θεραπειά, το Μπιουγιούκ Ντερέ, το Μπέικοζ).

Μικρασιάτες στην καταγωγή και εξίσου αποτελεσματικοί όταν παρεμβαίνουν για να καταπραΰνουν τον ανθρώπινο πόνο, οι άγιοι Παντελεήμων και Χαράλαμπος έχουν κι αυτοί τις θαυματουργές πηγές τους στο Κουζγκουντζούκι, στο Τσενγκέλκιοϊ, στο Μπεμπέκι, όπου διατηρείται η μνήμη τους αλλά και οι παραδόσεις της ορθόδοξης Ανατολίας.

Οι Εκκλησίες της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως

Περιφέρεια Φαναρίου – Κερατίου Κόλπου
Πατριαρχικός Ναός Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι
Παναγία Βλαχερνών και Ιερόν Αγίασμα
Κοίμησις της Θεοτόκου Μουχλίου
Ιερόν Προσκύνημα Κοιμήσεως Θεοτόκου Βεφά
Άγιος Νικόλαος Τζιβαλίου
Παναγία Παραμυθία – «Βλαχ Σαράι»
Κοίμησις της Θεοτόκου Βαλίνου
Άγιος Δημήτριος Ξυλόπορτας
Παναγία της Σούδας Εγρίκαπου
Άγιος Γεώργιος Αντιφωνητής Φαναρίου
Παναγία των Ουρανών Σαλματοβρουκίου
Παναγία Χαντζεργιώτισσα Τεκφουρσαράι
Άγιος Γεώργιος Εδιρνέκαπου

Περιφέρεια Υψωμαθείων
Αγία Κυριακή Κοντοσκαλίου – Κούμκαπι
Παναγία Ελπίδα Κοντοσκαλίου
Άγιος Μηνάς Υψωμαθείων και Θεία Ανάληψις Υψωμαθείων
Άγιος Νικόλαος Υψωμαθείων
Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη Υψωμαθείων
Άγιος Νικόλαος Τόπκαπι

Περιφέρεια Σταυροδρομίου
Εισόδια της Θεοτόκου Σταυροδρομίου
Αγία Τριάδα Ταξείμ
Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη Σταυροδρομίου
Περιφέρεια Ταταούλων
Άγιος Δημήτριος Ταταούλων
Άγιος Αθανάσιος Ταταούλων
Ευαγγελισμός Θεοτόκου Προπόδων Ταταούλων
Δώδεκα Απόστολοι Φερίκιοι

Αγία Παρασκευή Πικριδίου

Περιφέρεια Βοσπόρου (Ευρωπαική πλευρά)

Κοίμησις της Θεοτόκου Διπλοκιονίου – Μπεσίκτας
Γενέθλιον της Θεοτόκου Παλαιού Μπάνιου Διπλοκιονίου – Μπεσίκτας
Άγιος Φωκάς Μεσαχώρου – Ορτάκιοι
Άγιος Δημήτριος Ξηροκρήνης – Κουρούτσεσμε
Παμμέγιστοι Ταξιάρχες Μεγάλου Ρεύματος – Αρναούτκιοι
Προφήτης Ηλίας Μεγάλου Ρεύματος (Νεκροταφειακός)
Άγιος Χαράλαμπος Βεβεκίου
Ευαγγελισμός της Θεοτόκου Βαφεοχωρίου
Παμμέγιστοι Ταξιάρχες Σωσθενίου
Άγιος Νικόλαος Νεοχωρίου
Κοίμησις Θεοτόκου Κουμαριωτίσσης Νεοχωρίου
Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή

Εκκλησίες της Μητροπόλεως Δέρκων
Αγία Παρασκευή Θεραπείων
Αγία Παρασκευή Βουγιούκδερε
Άγιος Ιωάννης Γενή Μαχαλλέ
Άγιος Γεώργιος Μακροχωρίου
Άγιος Στέφανος – Γεσίλκιοι και Αγίασμα Αγίας Φωτεινής

Εκκλησίες της Μητροπόλεως Χαλκηδόνος
Αγία Ευφημία
Αγία Τριάδα
Άγιος Ιωάννης Καλαμισίου
Προφήτης Ηλίας Χρυσουπόλεως
Άγιος Παντελεήμων Κουζκουντζουκίου
Άγιος Γεώργιος Τσεγκέλκιοι
Μεταμόρφωσις Κανδυλλί
Αγία Παρασκευή Βεΐκοζ

Εκκλησίες της Μητροπόλεως Πριγκηποννήσων
Άγιος Δημήτριος – Μητρόπολις Πριγκήπου
Κοίμησις της Θεοτόκου Πριγκήπου
Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Νικολάου Πριγκήπου
Άγιος Ιωάννης Πρόδρομος Αντιγόνης
Άγιος Νικόλαος Χάλκης
Αγία Βαρβάρα – Νεκροταφείο Χάλκης

Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Σπυρίδωνος Χάλκης
Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδος Χάλκης

ΝΑΟΙ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΤΖΑΜΙΑ Η ΜΟΥΣΕΙΑ

Αγία Σοφία – Η εκκλησία αυτή κατασκευάστηκε με την σημερινή της μορφή από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό τον 6ο αιώνα και αμέσως μετά από την άλωση της Κωνστανινούπολης μετατράπηκε σε τζαμί από τον σουλτάνο Μωάμεθ. Και κατασκεύασε και τον πρώτο μιναρέ. Τον δεύτερο τον έκανε ο Βαγιαζήτ ο Β΄, ο Σελίμ Β΄ κατασκεύασε άλλο μιναρέ στην θέση του πρώτου, ενώ δύο ακόμη κατασκεύασε ο σουλτάνος Μουράτ ο Γ΄. Στα ΝΑ του ναού υπάρχουν τάφοι σουλτάνων και συγγενών τους. Επί περιόδου Μαχμούτ του Α΄ έγιναν κτίρια δίπλα στο τζαμί. Στο διάστημα του Αμπντουλμετζίτ με εντολή του καζασκέρη Μουσταφά Εφέντι κρεμάστηκαν πινακίδες Αλλάχ, Μωάμεθ, Αλή, Ομέρ, Οσμάν, Εμπουμπεκίρ, Χασάν και Χουσεΐν και οι εξωτερικοί τοίχοι βάφτηκαν κίτρινοι. Στις 1/2/1935 έγινε μουσείο.

Τζαμί Κοτζά Μουσταφά Πασά- Πριν να γίνει τζαμί, το όνομα της ήταν Ανδρέα εν τη Κρίση και βρίσκεται στην συνοικία Κοτζαμουσταφά. Μετατράπηκε σε τζαμί το 1486.

Τζαμί Φέτχιγιε (σημ. μεταφρ : τζαμί της Κατάκτησης, προς ανάμνηση της κατάκτησης της Γεωργίας) Η παλιά ονομασία ήταν Παμμακάριστος και βρίσκεται στο προάστιο Τσαρσαμπά. Μετατράπηκε σε τζαμί το 1590 επί Μουράτ του Γ΄.Το κτίριο έγινε μουσείο στην δεκαετία του 30 και έγινε πάλι τζαμί το 1960.

Τέμενος Μουλά Φενερί Ισά-Το μοναστήρι Λιπς βρίσκεται στην περιοχή Φάτιχ. Έγινε τζαμί στην περίοδο του Βαγιαζήτ Β΄τον 15ο αιώνα.

Παλιό Ιμαρέτ Τζαμί- Η παλιά του ονομασία ήταν Μοναστήρι Παντεπόπτη και βρίσκεται κοντά στο Ζεϊρέκ. Μετατράπηκε σε τζαμί τον 15ο αιώνα.

Τζαμί Ζεϊρέκ- Η παλιά ονομασία ήταν Παντοκράτωρ. Βρίσκεται στην συνοικία που πήρε το όνομα της από το τζαμί.

Τζαμί Ατίκ Μουσταφά Πασά-Δεν είναι γνωστή η ονομασία που είχε πριν γίνει τζαμί. Το κτίσμα βρίσκεται στην περιοχή Αϊβάνσαράι και μετατράπηκε σε τζαμί επί Βαγιαζήτ του Β΄. Σημείωση μεταφραστή : Πιθανολογείται πως ήταν η εκκλησία της Αγίας Θέκλας.

Τζαμί Εκκλησίας Βεφά- Η παλιά ονομασία ήταν Άγιος Θεόδωρος και βρίσκεται στην συνοικία Βεφά. Μετατράπηκε σε τζαμί την εποχή του σουλτάνου Μωάμεθ του Πορθητή.

Τζαμί Γκιούλ-Η παλιά ονομασία ήταν Αγία Θεοδοσία και βρίσκεται στο Αγιάκαπι. Μετατράπηκε σε τζαμί το 1499.

Μουσείο Καριγιέ-Η παλιά ονομασία ήταν Χώρα του Χριστού Σωτήρα και βρίσκεται στην Εντίρνεκαπί. Μετατράπηκε σε τζαμί επί Βαγιαζήτ του Β΄και έγινε μουσείο το 1948.

Τζαμί Καλεντέρχανέ- Παλιά ονομασία Θεοτόκος Κυριώτισσα και βρίσκεται στο Βεζνετζιλέρ. Μετά από την άλωση παραχωρήθηκε για θρησκευτικούς και κοινωνικούς σκοπούς, Μετατράπηκε σε τζαμί τον 18ο αιώνα.

Τζαμί Ιμραχόρ-Εκκλησία του Αγίου Ιωάννη και βρίσκεται στο Γεντίκουλε, Μετατράπηκε σε τζαμί επί Βαγιαζήτ του Β΄.

Μεστζίτ του Χιραμί Αχμέτ Πασά-Η παλιά ονομασία ήταν Άγιος Ιωάννης και βρίσκεται στην συνοικία Τσαρσαμπά. Μετατράπηκε σε τζαμί το 1586.

Τζαμί Μικρής Αγίας Σοφίας – Η παλιά ονομασία ήταν Άγιος Σέργιος και Βάκος και βρίσκεται στο Τσατλαντίκαπί. Μετατράπηκε σε τζαμί επί Βαγιαζήτ του Β΄.

Μεστζίτ Ισάκαπι. Η παλιά ονομασία δεν είναι γνωστή. Το κτίσμα βρίσκεται στην περιοχή Τσεράχπασά και μετατράπηκε σε τζαμί το 1560. Σημ. μεταφραστή: Πρόκειται για την μονή Μανουήλ

Μεστζίτ Κεφελί- Η παλιά ονομασία δεν είναι γνωστή. Μετατράπηκε σε μεστζίτ το 1626. Βρίσκεται στο Καραγκιουμρούκ.

Μεστζίτ Σαντζακτάρ. Πιστεύεται πως ήταν η μονή Γαστρίων. Βρίσκεται στην περιοχή Τσεράχπασά.
Μεστζίτ Μοναστηριού. Η παλιά ονομασία είναι άγνωστη. Βρίσκεται κοντά στο Τόπκαπί.

Τζαμί Μπόντρουμ. Η παλιά ονομασία ήταν Μυρελαίου. Μετατράπηκε σε τζαμί τον 15ο αιώνα.

Τζαμί Αράπ-Η παλιά ονομασία ήταν καθεδρικός του Αγίου Δομίνικου και παρεκκλήσι Αγίου Παύλου και βρίσκεται στο Γαλατά. Έγινε τζαμί μετά την άλωση.

Απολυτίκιο Γενεθλίου Κωνσταντινούπολης (ήχος δ΄)
Της Θεοτόκου η πόλις, τη θεοτόκω προσφόρως
την εαυτής ανατίθεται σύστασιν.
εν αυτή γαρ εστήρικται διαμένειν,

και δι΄ αυτής περισώζεται και κραταιούται,
βοώσα προς αυτήν, Χαίρε η ελπίς
πάντων των περάτων της γης.

Κοντάκιο Γενεθλίου Κωνσταντινούπολης (ήχος β΄)
Ως περιούσιος κλήρος η Πόλις σου,
προσανατίθεται Κόρη τη σκέπη σου,
ην σκέποις αμάχω ισχύς σου,
σοι αφορώσαν Παρθένε και κράζουσαν,
Συ ει του λαού Σου ασφάλεια.

Μεγαλυνάριο Γενεθλίου Κωνσταντινούπολης
Πόλις η περίοπτος του Χριστού,
Κεχαριτωμένη, παντευλόγητε Μαριάμ,
ην περ έσχες πόλιν ως σχοίνισμα και κλήρον,
φυλάττεις τε και σώζοις τη προμηθεία σου.

Πηγές-Παραπομπές

Οικουμενικό Πατριαρχείο
Αναστασιάδου Μερόπη, «Ορθόδοξες εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης μετά την Άλωση», 2008, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Κωνσταντινούπολη
“Κωνσταντινούπολη-πόλη στην οποία συναντώνται τρεις θρησκείες”, Σενούρ Σεζέρ και Αντνάν Οζγιαλτσινλέρ (Εκδόσεις İnkılap Y 2003)